

**Список використаних джерел**

1. Бартенева С.А. История экономических учений / С.А. Бартенева – М. : Юристъ, 2001. – 480 с.
2. Ботушанський В., Сайко М. Буковина як об'єкт міждержавних стосунків Туреччини, Австрії та Росії в останній третині 18 ст. / В. Ботушанський, М. Сайко // Хотину – 1000 років. – Чернівці : Прут, 2000. – С. 18-26.
3. Всячина // Руська Рада. – Чернівці, 1905. – 28 січня. – С. 39.
4. Добжанський О. Національний рух українців Буковини другої половини ХІХ – початку ХХ ст. / О. Добжанський. – Чернівці : Золоті літаври, 1999. – 574 с.
5. Завгородня Т. Освітньо-виховна діяльність українських товариств Галичини (1919-1939 рр.) // Розвиток української та польської освіти і педагогічної думки (ХІХ – ХХІ ст.). – Т.2. Діяльність громадських й культурно-освітніх товариств як чинник розвитку українського та польського шкільництва: зб. наук. пр. / За ред. Д.Герцюк і А. Гаратик. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2012. – С. 13-26.
6. История физической культуры и спорта / [под общей редакцией В.В. Столбова]. – Москва : Физкультура и спорт, 1983. – 358 с.
7. Кун Л. Всеобщая история физической культуры и спорта / Ласло Кун; пер. с венгерского. – М. : Радуга, 1982. – 399 с.
8. Büsch O., Neugebauer W. Moderne Preußische Geschichte 1648-1947 / O. Büsch, W. Neugebauer. – Band 2. – 4. Teil. –
9. Militärsystem und Gesellschaftsordnung. – Verlag de Gruyter, 1981. – 911 s.

*The author proves the relevance of the study of national experience of physical education in different historical periods, particularly in societies Bukovina in the second half of XIX – beginning XX century. In order to complete its analysis, it is necessary, according to researchers isolate factors that have intensified physical education of the younger generation in the province. They are divided into two general groups: general, European and regional. The first group include factors such European military-political, socio-economic, cultural and educational. Bukovina study period was a full participant in the political, economic, religious, democratic and legislative processes in Europe, characterized by multi-ethnic structure of the population, its "youth" migration specialists.*

**Keywords:** factors, societies, physical education, the younger generation.

УДК 373.5.016:91:908

Кушнарєнко Н. Г.

## **ФОРМУВАННЯ ФІЗИКО-ГЕОГРАФІЧНИХ ЗНАНЬ УЧНІВ НА ОСНОВІ КРАЄЗНАВЧОГО ПРИНЦИПУ**

*У статті розкрито поняття «краєзнавство» яке вивчає територію рідного краю, має 3 основні функції; педагогічну, пропедевтичну, складову шкільного предмета «географія». Краєзнавство є основою шкільної географічних курсів, завдяки цьому в учнів формуються географічні поняття.*

*У шкільній практиці вивчення географії будується на основі краєзнавчого принципу, завдяки якому учні мають можливість на практиці спостерігати взаємодію окремих компонентів. Завдяки реалізації краєзнавчого принципу, результати їх спостережень використовуються на уроках з фізичної географії, в учнів краще формуються поняття на отриманих реальних уявленнях.*

**Ключові слова:** географічне краєзнавство, краєзнавчий принцип, краєзнавчі знання, фізична географія.

Останнім часом у навчанні географії в загальноосвітніх закладах все більшу роль відіграє краєзнавство. Воно розглядається, як структурний компонент самої географії, і є складовою

методики навчання географії, де виражається у вигляді краєзнавчого принципу та краєзнавчого підходу.

Краєзнавство, як наголошував вчений педагог О. Барков, є комплекс наукових дисциплін, різних за змістом і частковими за методами дослідження, що представляє собою сукупність наукового і всебічного пізнання краю. [2].

О. Барков одним з перших науково розробив зміст, методи та організацію краєзнавчої роботи (статті «Про наукове краєзнавство», 1946 р., «Ще про наукове краєзнавство», 1949 р.). Він надавав винятково важливого значення краєзнавству як могутньому засобу патріотичного виховання. Любов до Батьківщини починається з рідної місцевості і розширюється до меж всієї країни. [2].

Підкреслюючи велике освітнє та виховне значення краєзнавства, О. Барков наголошував, що воно тільки тоді може успішно розвиватися, коли спиратиметься на наукові знання і буде пов'язане з практикою.

Під поняттям «краєзнавство» слід розуміти всебічне вивчення певної території краю, яке здійснюється на науковій основі.

Об'єктами для краєзнавчого вивчення є природа, історія місцевості, населення держави, культура, мистецтво й інші сторони життя краю.

Свого часу краєзнавець К. Дубняк наголошував, що «краєзнавство, це не тільки метода наочного студювання природних і економічних наук, але й пропедевтичний курс елементарної шкільної географії, самостійне цілком визначене коло систематичного знання зі своєю власною методикою» [3].

На основі цього, краєзнавець М. Костриця відокремив три основні функції краєзнавства:

- педагогічну, яка визначає краєзнавство як метод, дидактичний принцип, за допомогою якого можна підвищити ефективність навчально-виховного процесу в освітніх закладах;
- пропедевтичну – курс елементарної шкільної географії («Географія рідного краю»);
- складову частину географічної науки з усіма притаманними для неї методами дослідження [6].

Краєзнавством займаються історики, філологи, біологи, археологи, краєзнавчі знання яких зароджуються саме в географії, бо цей предмет має надзвичайно широкий аспект. Так, О. Барков говорив, що «об'єкт і методи вивчення географії і краєзнавства співпадають», а географ Л. Берг називав «краєзнавство географією рідного краю». Отже, краєзнавство вважається інформаційною складовою шкільної географії, яке живить географію безліччю фактів та наукових даних. Саме на краєзнавчому матеріалі найкраще сприймаються і формуються перші географічні поняття.

Географічне краєзнавство має наукове спрямування, тому що учні вперше знайомляться з науковими поняттями і термінами: «краєзнавство», «краєзнавчий принцип», «географічне, та історичне краєзнавство» тощо. Отже, географічне краєзнавство – це розвивальне навчальне поле, яке активізує пізнавальну діяльність, розвиває навчальний інтерес до предметів природничо-географічного циклу, формує громадянина свого краю і України, виховує і розвиває творчу особистість [5].

Теоретичні засади краєзнавства розробив у своїх дослідженнях відомий український педагог К. Ушинський, який вперше дав визначення краєзнавства, як педагогічного поняття, виділяючи в ньому суспільно-економічний, освітньо-виховний і методичний аспект.

Ідея вивчення рідного краю та використання краєзнавчого матеріалу в навчально-виховній роботі отримала педагогічне обґрунтування також в роботах вчених педагогів Я. Коменського, Ж. Руссо, М. Ломоносова.

Окремі аспекти теорії та практики виховання дітей шкільного краєзнавства досліджувались у працях В. Бенедюк, Т. Бондаренко, І. Зайченко, В. Корнеєва, О. Тімець, П. Тронько, та інших авторів. Методологічне, загальнонаукове й теоретичне значення для започаткованої проблеми мають також роботи М. Баранського, Л. Берга, С. Гончаренка, В. Ковальчука, В. Сухомлинського.

Методичні аспекти сучасного шкільного краєзнавства широко висвітлені в працях В. Корнеєва, М. Костриці, В. Обозного, І. Пруса, К. Строева та інших дослідників.

Шкільне краєзнавство – твердять М. Костриця та В. Обозний, – це організована під керівництвом учителя багатогранна навчально-освітня, пошуково-дослідницька та суспільно корисна діяльність школярів у процесі комплексного вивчення рідного краю [5].

І. Прус вважав, що «краєзнавство слід розглядати як дидактичну категорію, суть якої полягає у всебічному вивченні учнями в навчально-виховних цілях певної території за різними джерелами і, головним чином – на основі безпосередніх спостережень під керівництвом вчителя» [4].

Сьогодні перед навчальним краєзнавством стоять два завдання, по перше – вивчення своєї місцевості і накопичення краєзнавчого матеріалу, по друге – використання краєзнавчого матеріалу у навчанні фізичної та економічної географії.

Враховуючи аналіз останніх досліджень, ми вважаємо, що формування фізико-географічних знань учнів на основі краєзнавчого принципу є важливою проблемою методики навчання географії.

Використання у навчанні отриманих краєзнавчих знань – є головним призначенням шкільного краєзнавства. Тут закладена об'ємна навчальна інформація про місцевість, у якій живуть учні – це природні умови рідного краю: поверхня, корисні копалини, клімат, внутрішні води, рослинність та тваринний світ, населення, його побут і культура, господарська діяльність тощо. Як говорив географ М. Баранський, учні можуть «побачити світ у краплині води» [1].

У педагогічну літературу і шкільну практику поняття «краєзнавчий підхід» та «краєзнавчий принцип» увійшли як важливі елементи навчання, які означають уточнення, конкретизацію, розкриття і підтвердження наукових понять фактами і явищами оточуючої дійсності.

Для українських шкіл краєзнавчий підхід притаманний ще з часів Київської Русі, а також братських шкіл у Галичині. Наукове українознавство, як широка область міждисциплінарних досліджень зародилося наприкінці XIX – початку XX століть.

В школах та інших навчальних закладах використовувались посібники та підручники, написані С. Рудницьким «Основи Землезнавства України», В. Кістяківським «Кратная география Украины», К. Воблим «Економічна географія України» тощо. Проте, якщо звернути увагу на назви навчальних видань, стає очевидним, що мова йде про рідний край у широкому розумінні, тобто, про українську національну територію. Це означає, що краєзнавчий підхід одночасно виступає й українознавчим.

Українознавчі ідеї, що ґрунтувались на міждисциплінарному підході відродилися також у післявоєнні роки, в основному науковцями, що перебували за межами України. Саме національно-свідома інтелігенція почала активно поширювати впровадження в навчальний план шкіл українознавства, яке базувалося на сумативному підході. Про це свідчать і назви факультативних курсів: «Народознавство», «Українознавство». Незважаючи на те, що обов'язковими шкільними предметами вони так і не стали, однак зіграли позитивну роль у відродженні національної свідомості в перші роки становлення державності.

В одній з робіт методики шкільного краєзнавства І. Матрусов вказував, що «під краєзнавчим принципом», з метою підвищення якості засвоєння знань слід розуміти встановлення в процесі навчання асоціативних зв'язків між відомими учням фактами з навколишньої їх дійсності та досліджуванним програмним географічним матеріалом.

Краєзнавчий підхід передбачає систематичне встановлення зв'язків між вивченням фізичної географії з тими знаннями, які одержують учні в результаті безпосереднього дослідження краю. На основі живого спостереження об'єктів і явищ здійснюється сприйняття, розкриваються закономірності, проводяться узагальнення, робляться висновки і в підсумку формуються знання, які необхідні, для використання у практичній діяльності.

Краєзнавчий підхід у процесі вивчення земної кори і її будови сприяє усвідомленому засвоєнню учнями будови та основних форм рельєфу, ознайомленню з особливостями рельєфу своєї місцевості і умовами його формування під дією внутрішніх і зовнішніх процесів, гірських порід тощо.

Краєзнавчий принцип дає можливість будувати навчання географії згідно з дидактичним правилом: «від відомого до невідомого», «від близького до далекого».

Маючи уявлення про природу і її закономірності, а також про населення і господарство рідного краю, легше засвоювати курс фізичної географії.

Конкретний прояв процесів розвитку географічного середовища в найближчих околицях школи і їх вивчення допомагають формуванню правильних уявлень про явища, що відбуваються в географічній оболонці Землі, в тому числі і тих, які недоступні для безпосереднього спостереження.

Головне призначення краєзнавчого принципу полягає в тому, щоб дати можливість учням в знайомій місцевості спостерігати у повсякденній обстановці географічну дійсність у співвідношеннях і зв'язках її окремих компонентів, а результати спостережень використовувати на уроках для формування понять на отриманих реальних уявленнях, що складають основу географічної науки. Завдяки цьому усувається абстрактність географічних понять і механічне їх засвоєння. У шкільному курсі фізичної географії чимало таких понять, які можуть бути засвоєні тільки на основі краєзнавчого матеріалу. Наприклад, поняття про витрати води річкою, будову долини, ґрунту добре засвоюються, якщо їх вивчення самостійно проводиться учнями в реальній дійсності. Навчання з використанням краєзнавчого матеріалу значно полегшує засвоєння географічних понять.

Спираючись на конкретні знання про рідний край, учні розширюють свої уявлення до розуміння наукових закономірностей. Наприклад, уявлення про форми поверхні будуть правильними, якщо вони виникають в процесі їх безпосереднього вивчення і спостереження. І навпаки, залишаться завжди умовними і тому неміцними, якщо вони створювалися тільки на основі описів вчителя або підручника. Тому, якщо краєзнавчий матеріал буде зрозумілим, тоді учням легше засвоїти шкільний курс географії, який є його педагогічною цінністю.

Краєзнавство дає можливість зв'язати багато питань різних дисциплін один з одним і використовувати їх для практичних цілей. Краєзнавча робота пов'язує вивчення географії та історії. Реалізація краєзнавчого принципу в навчанні допомагає зв'язати теоретичні знання придбані в стінах школи з практичним застосуванням, наприклад: метеорологічні спостереження для сільського господарства.

Завдяки краєзнавству навчання географії будується на спостереженнях справжньої дійсності, а не на «словесних схемах». З цього випливає, що краєзнавство повинно служити в навчанні географії повсякденно і безперервно, а не бути тільки зв'язаним з роботою в краєзнавчих гуртках з обмеженою групою учнів або з турпоходів, що охоплює нерідко ще меншу кількість учнів.

Формування в учнів географічних знань та світогляду неможливо тільки в умовах класно-урочної системи. Така робота тісно переплітається також із позакласною пошуковою діяльністю школярів та екскурсійною роботою.

Вчителі географії у своїй роботі здебільше реалізують краєзнавчий принцип через проведення найбільш доступних і масових форм вивчення природи та господарства, в яких переважають екскурсії, походи тощо. Це сприяє поглибленню знань учнів, зацікавлює їх у географічних знаннях, прищеплює смак до наукових пошуків. Однією з основних форм краєзнавчої роботи з учнями є екскурсії. Так, екскурсія, як форма туристично-краєзнавчої роботи, ставить змету закріплення знань, здобутих на уроках. Вони охоплюють учнів усіх класів, та проводяться протягом всього навчального року. Особливе місце екскурсії займають у шкільних програмах з географії. На екскурсіях учителі разом із учнями мають справу з такими об'єктами, явищами і процесами, які наочно можна показати тільки в дійсності. Вони мають

велике значення для виховання в учнів почуття патріотизму: тут у всій повноті розкривається чарівність рідного краю і велич Батьківщини. Екскурсії є важливою формою ідеологічної роботи серед шкільної молоді.

Отже, роль екскурсій у краєзнавстві зростає. Вона, як і урок, має свою мету, тему, план і методироботи.

Іншим чинником, який впливає на краєзнавчі знання є позакласна робота, якає завершальним етапом формування географічних та економічних знань у школярів. Тільки так можна навчити своїх учнів не лише дивитися, але й прищепити їм той «інстинкт місцевості», про який говорив К. Ушинський, коли радив викладати географію на основі краєзнавства.

Саме краєзнавство має неоціненне значення для міцного засвоєння учнями географічних знань, розширює і поглиблює знання, сприяє розвитку в них творчих здібностей, допитливості, активності, формує світогляд. Це могутній засіб патріотичного, морального, естетичного і трудового виховання.

Краєзнавство має невичерпний виховний і навчаючий потенціал. Вивчаючи і спостерегаючи за природними явищами і змінами в природному комплексі своєї місцевості, учні знайомляться із закономірностями розвитку природи.

Отже, принцип краєзнавчого підходу поєднує вміння учнів аналізувати почуте, побачене, порівнювати нові факти зі своїми життєвими спостереженнями, виявляти при цьому риси схожості та відмінності, вчитися застосовувати одержані знання на практиці.

Краєзнавство є найдоступнішою і ефективною сферою застосування учнями набутих знань і умінь. Воно створює умови для роботи дослідницького характеру, що значно допомагає розвитку творчої ініціативи учнів.

Краєзнавчий принцип є вирішальним у побудові шкільних програм, викладанні основ географічної науки, утвердженні національної свідомості, формуванні світогляду та світосприйняття. Завдяки краєзнавству учні у своїй місцевості та повсякденному оточенні можуть спостерігати життя відповідно до взаємозв'язків його складових частин, а наслідками спостережень послуговуватися на уроках фізичної географії для формування географічних понять.

### Список використаних джерел

1. Баранский М. М. Методика викладання економічної географії [Текст]/М. М. Баранский // "Про шкільному краєзнавстві". М. 1960.
2. Барков А. С. О научном краеведении. Вопросы методики и истории географии [Текст] /А. С. Барков // Географія – М.1961. – С. 17.
3. Дубняк, К. В. Що таке краєзнавство [Текст]/ К. В.Дубняк // Історія української географії. – 2005. – Вип. 12. – С. 44–47.
4. Жупанський Я.І., Круль В.П. Про об'єкт і предмет вивчення національного краєзнавства [Текст] / Я.І.Жупанський, В.П. Круль// Краєзнавство. – 1994. – Ч. 1-2. С. 3-6
5. Корнеев О.В. Роль і значення географічного краєзнавства в підручниках географії [Текст]/О.В Корнеев // Географія. - 2009. - №5 (129). – С. 17-19.
6. Костриця М.Ю. Наукове географічне краєзнавство : до питання про предмет і об'єктивчення [Текст] / М.Ю. Костриця // Укр. геогр. журнал. – 1998. - № 4. – С. 37-39.
7. «Краєзнавство та краєзнавчий підхід у викладанні географії», під ред. І. С.Матрусова. [Текст] М., Изд-во. АПН РРФСР, 1963.
8. Строев К. Ф. Про краєзнавчому принципі у викладанні географії [Текст] / К. Ф.Строев //»Географія в школі», 1963, № 3.
9. Сафиулина А.З. Географическое краеведение в общеобразовательной школе [Текст] /А.З. Сафиуллин // Пособ. для учителей. – М.: Просвещение, 1979.
10. Шишченко П. Сутність географічного краєзнавства [Текст] / П. Шишченко // Краєзнавство. Географія. Туризм. – 2000. – № 42. – С. 1-2.

*In the article reveals the concept "local studies", which examines studies the territory of the native edge, has three basic functions; pedagogical, propaedeutic, components schools subject «geography». Local studies is the basis of school geography, due to it the geographical concepts are formed in students. In school practice the study of geography is based on the is built on the principle of local lore, due to which students have an opportunity to observe the interaction of the individual components in a familiar area, in practice. Thanks to realization of principle Local History, the results of their observations are used in the lessons of physical geography, the concepts are formed better by students when they received it from real representations.*

**Keywords:** geographical studies, the principle of Local, regional knowledge, physical geography.

УДК 372.853

Мельник Ю.С.

## ОСОБЛИВОСТІ НАВЧАННЯ УЧНІВ РОЗВ'ЯЗУВАТИ ПРИКЛАДНІ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНІ ЗАДАЧІ З ФІЗИКИ

*У статті охарактеризовано загальні й часткові способи розв'язування прикладних експериментальних задач з фізики. Розглянуто психолого-дидактичні та методичні аспекти формування практичних умінь учнів застосовувати фізичні закони й закономірності. Визначено складові методики навчання старшокласників формулюванню й розв'язуванню експериментальних задач.*

**Ключові слова:** прикладна експериментальна задача, уміння формулювати і розв'язувати експериментальні задачі, винахідницька діяльність, підготовчі вправи, алгоритмічний припис, густина, об'ємна вага та липкість ґрунту.

Здійснення прикладного дослідження, яке структурно можна представити у вигляді низки експериментальних задач є невід'ємним компонентом винахідницької діяльності, спрямованої на вирішення певної виробничо-технологічної проблеми. Ефективність такої діяльності залежить від рівня практичних умінь учнів розв'язувати прикладні експериментальні задачі з фізики.

Складність розглядуваної проблеми обумовлюється насамперед тим, що експериментальні задачі належать до категорії творчих, тобто не мають відомого алгоритму розв'язку. Як свідчить практика, досить часто учні виявляються не підготовленими до їх розв'язання, не вміють самостійно скласти експериментальну установку, здійснити вимірювання, обробити результати дослідження, зробити висновок тощо.

Значні ускладнення виникають на етапі відшукування можливих способів розв'язування задач, а також під час формулювання умови на основі експериментальних даних, що характеризують виробничі процеси й роботу механізмів. Тому формування вмінь конструювати й розв'язувати відповідні задачі прикладного змісту потребує створення спеціальної методики, що й обумовлює актуальність досліджуваної проблеми.

Помітний вклад у розроблення проблеми організації та підвищення ефективності винахідницької діяльності учнів у процесі навчання фізики внесли М.А. Віднічук, А.А. Давиденко, В.Г. Разумовський [6]. Проблему підвищення ролі експериментальної роботи учнів, вдосконалення її змісту та методів досліджували О.І. Бугайов [1], М.В. Головка [2], С.У. Гончаренко [4], П.О. Знаменський, Є.В. Коршак [1; 7], О.І. Ляшенко та інші. Питання розроблення й розв'язування експериментальних задач розглядали І.Г. Антіпін, В.О. Буров, С.У. Гончаренко [7], Е.О. Довнар, В.М. Ланге та інші.